

berekening' en het prijsgeven van de volkskerk in ruil voor een vrije kerk bekritiseert, maar ook woorden van waardering aan het adres van de GK richt om hetgeen die tot stand hebben gebracht. *Vijftig jaren Doleantie, vijftig jaren pijn* van de amsterdamse predikant H. Bakker (Wageningen z.j.) betreurt het gebrek aan geduld in het optreden der dolerenden en wijst op de pijnlijke schade die de D zowel hervormden als gereformeerden heeft berokkend. Van wat in 1936 aan hervormde kant over de D is gepubliceerd, is het korte opstel van O. Noordmans, 'De Doleantie' (destijds verschenen in *Algemeen Weekblad voor Christendom en Cultuur*, 12 (1936) nr. 15; opgenomen in zijn *Verzamelde Werken*, dl. 5, Kampen 1984, 305-309) het meest genuanceerd. Hij benadrukt de D als een sterk door de persoon van Kuyper gestempelde beweging en hekelt 'de hatelijke tegenstelling synodaal-dolerend', zoals die z.i. aan beide kanten met verkeerde argumenten gecreëerd is. Van geheel andere aard dan al het voorgaande, dat in 1936 is geschreven, is het artikel van G.P. van Itterzon, 'De Doleantie in de Synode van 1886', *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis*, N.S. 28 (1936) 193-208. Dit beknopte, zakelijke artikel is het eerste stuk over de D uit de hervormde hoek, waarvan men zeggen kan dat het de gebeurtenissen wil laten spreken zonder de lezer met een eigen oordeel voor de voeten te lopen.

Wanneer men overziet wat en hoe aan hervormde zijde vóór de Tweede Wereldoorlog geschreven is over de D, dan valt op dat op een enkele uitzondering na de waardering en beoordeling overwegend of zelfs uitgesproken negatief waren, vervolgens hoezeer de eigen visie doorslaggevend was voor de beoordeling van de D en dat pogingen tot begripvol verstaan en inleven ontbraken. De tijd was nog niet rijp voor een historische omgang met de D, die zoveel afstand nemen kan, dat die niet bij voorbaat gedoemd is tot eenzijdigheid en vertekening door vooringenomenheid en partijdigheid. De door de D in het lichaam van de NHK geslagen wonden waren nog niet geheeld. Daar was nog geen gelegenheid voor geweest, simpelweg omdat de in 1886 en daarvóór al ontbrande strijd nog steeds, zij het in de vorm van een vete, werd voortgezet.

Tegenover de toegenomen verwijdering tussen de rechtervleugel van de NHK en de GK na de Tweede Wereldoorlog staan de gegroeide wederzijdse herkenning en toenadering tussen de gereformeerden en hervormden van andere modaliteit, die van de midden-orthodoxie, en de NHK in haar geheel. Een die ontwikkeling bevorderende rol heeft de achteruitgang van de vrijzinnigheid in de